

SELÇUKLU AİLESİNİN BİLİNER İLK ATASI: DEMİR YAYLI DUKAK

THE FIRST KNOWN ANCESTOR OF THE SELJUK DYNASTY: TUQAQ THE IRON BOW

Oğuzhan ÇAKIR *

Öz

Büyük Selçuklu Devleti, Orta Asya ile Anadolu'yu birbirine bağlayan bir köprü vazifesini görmektedir ve bu sebeple de araştırılması ve üzerinde durulması gereken tarihin en önemli dönemlerinden birisini teşkil etmektedir. Ancak İslami döneme geçiş ve Anadolu'nun ebedi vatan haline getiriliş sürecinin mihenk noktası olmasına karşın devletin kurucu ailesinin ilk dönemleri hakkında çok açık bir bilgi sahibi olduğumuz söylenemez. Özellikle Selçuklu ailesinin erken dönemine dair kaynaklarımız, Selçuk'un babası hakkında birbirlerinden farklı bilgiler vermektedirler. Bu sebeple de elimizde olan verileri azami ölçüde kullanmak mecburiyeti ile birlikte bu kaynakların eleştirel bir tahlille değerlendirilmesi gerekmektedir. Şimdiye değin gerek şark, gerek garp âlimleri tarafından Selçuklu tarihi araştırılmış ve birçok eser ortaya konulmuştur. Yapılan araştırmalara rağmen Selçukluların ortaya çıkış süreci, Selçuk Bey'in mensubu olduğu aile hakkında tafsilatlı ve kaynaklara dayanan araştırmalar kısıtlı vaziyette kalmıştır. Hâlen, Selçuk'un babasının kimliği, siyasi faaliyetleri ve dini inancı hususunda tartışmalar devam etmektedir. Bu konularda az çok bilgi veren bütün kaynakları inceleyip değerlendirme gayretini göstermeye çalıştığımız makalemiz ile ümit ediyoruz ki bu alana ve alan uzmanlarına katkıda bulunmuş oluruz.

•

* Arş. Gör. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Kafkas Dilleri ve Kültürleri Bölümü, Ankara/Türkiye, oguzhancakir@outlook.com_ <https://.org/0000-0002-3817-6824>

Anahtar Kelimeler

Dukak, Demir Yaylı, Oğuz Yabgu Devleti, Selçuk Bey, Selçuklu Devleti

•

Abstract

The Great Seljuk Empire functions as a bridge connecting Central Asia and Anatolia, and therefore constitutes one of the most important periods of history that needs to be researched and emphasized. However, it cannot be said that we have very clear information about the first period of the founding dynasty of the empire, although it was the landmark of the transition to the Islamic era and the transformation of Anatolia into an eternal homeland. Especially, our sources regarding the early period of the Seljuk dynasty provide different information about Seljuk's father. For this reason, with the obligation to use the data we have to the maximum extent, these sources should be evaluated with a critical analysis. Until now, Seljuk history has been researched by both Eastern and Western scholars and many works have been produced. Despite the researches carried out, the rise of the Seljuks and the detailed researches based on sources about the dynasty to which Seljuk Beg was a member remained limited. There are still debates on the identity, political activities and religious belief of Seljuk's father. We hope that with our article, in which we try to examine and evaluate all sources that give more or less information on these issues, we will contribute to this field and field experts

•

Keywords

Tuqaq, Iron Bow, Oghuz Yabgu State, Seljuk Beg, Seljuk Empire

Kaynaklar Meselesi

Selçuk'un babasının ismi konusuna geçmeden evvel dönem hakkında bilgi veren kaynakları kısaca tanıtmakta, birbirlerinden etkilenme ve yararlanma durumlarını tahlil etmekte fayda olacağı kanaatindeyiz. Yaşadıkları yüzyıllara göre tasnif edecek olursak yararlandığımız müellifler 10. yüzyıldan; İbn Fadlan, 11. yüzyıldan; Beyhâki, İbn Hassûl, Hâce Nizamülmülk ve Râvendî, 12. yüzyıldan; İbnü'l-Esîr, Kadı Burhâneddîn-i Ânevî ve Zâhirüddîn Nişâburi, 13. yüzyıldan; Abû'l-Farac, Bundâri, Aksarayî, Hamdullah Müftevfî, İbn Taktaka, Yezdi, İbnü'l Adîm, Şebankârâi, Reşîdû'd-dîn Fazlullâh ve İbn Hallikan, 15. yüzyıldan; Mîrhând, 16. yüzyıldan; Hândmîr, Yazıcızâde Ali ve Ahmed b. Mahmud, 17. yüzyıldan; Ebu'l-Gazi Bahadır Han'dır.

İbn Fadlan, 921 yılında Bağdat'tan yola çıkarak günümüz İran coğrafyası üzerinden Bulgarlara elçilik vazifesi amacıyla gitmiştir. Bu seyahatnamenin araştırmamız için önemi; erken dönem Oğuzların yaşayış tarzı, siyasi durumu ve dini inançları ile alakalı olarak oldukça kıymetli bilgiler vermiş olmasıdır. İbn Fadlan'ın verdiği bilgilerden yola çıkarak dönemin ekonomik durumunu ve Oğuzların yönetim anlayışını kavramaya ve yorumlamaya çalıştık. Beyhâki, 11. yüzyılın başında dünyaya gelmiş ve İran coğrafyasında yaşamış meşhur bir tarihçidir. Onun, Gazneli sarayında bulunması ve görev almış olması Târih-i Beyhâk isimli eserinde verdiği bilgilerin değerini arttırmaktadır. Gaznelilerin, Dandanakan yenilgisine kadar sarayda yaşamış ve savaşa birebir tanık olmuş olan müellif, sonrasında Hindistan'a gitmiştir. Selçuklu Devleti'nin kuruluş süreciyle alakalı bilgi edindiğimiz önemli kaynaklar arasındadır. İbn Hassûl; Büveyhi, Gazneli ve son olarak Selçuklu hizmetinde bulunmuş bir devlet adamıdır. Rey'de yetişmiş olan müellif, yazdığı Tafdîl el-Etrâk Ala Sair el-Ecnad isimli eseri Tuğrul Bey'e sunmuştur. Erken dönem Selçuklular ve Türklerle alakalı verdiği bilgiler, birebir görgü şahidi olduğu olaylardan alınmıştır. Hâce Nizamülmülk; 11. yüzyılın ilk çeyreğinde Horosan'ın Tûs şehrinde dünyaya gelmiş, dini ve ilmi bakımdan iyi bir eğitim almıştır. Dandanakan savaşından önce Gazneli Devleti'nin hizmetinde bulunan Nizamülmülk, sonrasında Selçukluların hizmetine girmiştir. Dönemin Selçuklu sultanları olan; Alparslan ve Melikşah'ın hizmetinde bulunan Nizamülmülk, geçen bu sürede devlet adamlığı kimliğini kazanmış ve herkes tarafından takdir edilen bir karaktere dönüşmüştür. Siyâsetnâme adlı eserinde devlet yönetiminin nasıl olması gerektiği hususunda tavsiyelerde bulunan dönemin veziri, Selçukluların eski şecerelerine de değinmiştir. Devlet adamı kimliği ve âlimlerle sohbet meclisi içerisinde olması nedeniyle zannediyoruz ki

verdiği bilgiler yaşadığı dönemde geçen ve günümüze ulaşmayan kaynaklara veya sözlü bilgilere de dayanmaktadır. Râvendî; 11. yüzyılın ilk çeyreğinde Kaşan yakınlarındaki Râvend kasabasında dünyaya gelmiştir. 1207 yılından sonra vefat eden müellif, Râhat-üs-Sudûr ve Âyet-üs-Sürûr isimli eserini Türkiye Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev'e sunmuştur. Dönemin Irak şehirleri hakkında bilgi veren müellifin kaynakları arasında, Yezdi'nin el-Urâza fî'l-Hikâyeti's-Selcûkiyye ve Reşîdü'd-dîn Fazlullâh'ın Câmî'üt-Tevârîh isimli eseri yer almaktadır.

İbnü'l Esîr el-Cezerî, 12. yüzyılın üçüncü çeyreğinde Cizre'de doğmuştur. Ortaçağ araştırmacıları tarafından yoğun olarak atıf yapılan ve güvenilir bulunan El Kâmil Fi't-Târih adlı eserini yazarken; İbnü'l Adîm'in Bugyetü't-taleb fi Tarihi Haleb ve İmâdüddin el-İsfahânî'nin bazı eserlerinden, görgü şahitliklerinden, günümüze ulaşmamış kaynak ve belgelerden faydalanmıştır. Ansiklopedi özelliği taşıyan eserinde belirli bir kronoloji takip etmesi ve günümüze ulaşmamış kaynaklara atıf yapması sebebiyle önemlidir. Eser, kâinatın yaratılışından 1231 yılına değin olayları kapsamaktadır. Meliknâme'yi gören müellifler arasındadır (Özaydın, 2001, s. 281-283). Enîsü'l Kulûb'un müellifi olan Kadı Burhâneddîn-i Ânevî'nin hayatı hakkında, kendi verdiği bilgiler dışında malumat bulunmamaktadır. Eserinde, 12. yüzyılın ikinci çeyreğinde Ani'de dünyaya geldiği, burada farklı milletlerin geleneklerini ve dillerini öğrendiğini belirtmiştir. Bilimsel ve kronolojik bakımdan birçok hatayı içerisinde barındıran eserini I. İzzeddin Keykavus'a sunmuştur. Selçuknâme'nin müellifi Zâhirüddîn Nişâburi, isminden de anlaşılacağı üzere Nişâburludur. 12. yüzyılın başında doğduğu, Irak Selçuklu coğrafyasında yaşadığı tahmin edilmektedir. Eserini kaleme alırken günümüze ulaşmayan birçok eserden faydalanmıştır. Ebû Tâhir-i Hâtûnî'nin Şikârnâme'si dışında yararlandığı eserler tam olarak bilinmemekle birlikte resmi devlet yazışmalarından yararlandığı tahmin edilmektedir. Onun; Hamdullah Müstevfî, Şebânkâreî, Mîrhând ve Hândmîr gibi tarihçilere kaynaklık ettiği düşünülmektedir (Özgüdenli, 2013, s. 102-103).

Abû'l-Farac, 13. yüzyılın ikinci yarısında Malatya'da doğmuştur. Ölüm tarihi bilinmemektedir. Yahudi asıllı olan yazar, babasının hekimlik görevi nedeniyle Moğol yöneticileri ile yakın ilişkiler kurmuş ve yaşadığı dönemle alakalı gelişmeler hakkında tafsilatlı bilgiler vermiştir. Abû'l-Farac Tarihi isimli eserini kaleme alırken yararlandığı başlıca kaynaklar günümüzde kayıp olan Meliknâme, Süryânî Keşiş Mihail'in Vekâyinamesi ve Alâeddin Atâ Melik Cüveynî'nin Târîh-i Cihângüşâ adlı eseridir. Araştırmamızda esere önem addeden başlıca durum, Meliknâme adlı eseri görmüş ve yararlanmış olmasıdır (Özaydın, 2000, s. 92-94).

Bundâri'nin, 13. yüzyılın başlarında İsfahan'da doğduğu düşünülmektedir. Hayatı hakkında geniş bilgi bulunmamaktadır. Eyyûbi hizmetinde bulunan müellif, Zubdetü'n-Nusra va Nuhbetü'l-'Usra isimli eserinde Melikşâh dönemiyle alakalı önemli bilgiler vermektedir. Günümüze ulaşmamış kaynaklardan yararlanması sebebiyle önemlidir. Aksaray, ismine nispet edildiği üzere Aksaraylı olduğu, 13. yüzyılın ortalarında doğduğu ve 1332 yılında vefat ettiği düşünülmektedir. Türkiye Selçuklu Devleti'nin İlhanlı egemenliğinde kaldığı yıllarda Aksaray kalesinin muhafızlığını yapmıştır. Târih-i Selâcik ya Müsâmeretü'l-Ahbâr ve Müsâmeretü'l Ahyar isimli eserini kaleme alırken; İbn Abdürabbih'in el-İk'dü'l Ferîd, Kādî Beyzâvî'nin Nizâmü't-Tevârîh ve Ebû Bekir es-Sûlî'nin Kitâbü'l Evrâk adlı eserleriyle bazı Selçuknâmelerden faydalanmıştır. Hamdullah Müftevfi, 13. yüzyılın son çeyreğinde dünyaya gelmiştir. Târih-i Güzide adlı eserini kaleme alırken Taberî, İbnü'l-Esîr, Alâeddin Atâ Melik Cüveynî ve Reşîdüddin Fazlullâh-ı Hemedânî gibi ünlü isimlerin eserlerinden istifade etmiştir. İbn Taktaka, 13. yüzyılın üçüncü çeyreğinde Bağdat'ta dünyaya gelmiştir. Târih-i Fahrî der Âdâb-ı Mülkdâri ve Devletha-i İslâmi isimli eserinde; Taberî, İbnü'l-Esîr, Mesûdî ve Ebû Bekir Muhammed es-Sûlî gibi tarihçileri kaynak olarak almıştır. Eserinde, Selçukluların erken dönemlerine dair bilgiler bulunmaktadır. Yezdi, 13. yüzyılın son çeyreğinde dünyaya gelmiş, bir dönem İlhanlıların hizmetinde bulunmuştur. el-Urâza fî'l-Hikâyeti's-Selcûkiyye isimli eserini kaleme alırken başlıca müracaat kaynakları, Râvendî'nin Râhat-üs-Sudûr ve Âyet-üs-Sürûr ile Reşîdü'd-dîn'in Fazlullâh'ın Câmî'üt-Tevârîh isimli eserleridir. İbnü'l Adîm, 13. Yüzyılın son çeyreğinde eserinde de ismini andığı Halep'te dünyaya gelmiştir. Bir dönem Eyyûbi Devleti'nde yöneticilik yapmıştır. Müellif, Bugyetü't-taleb fi Tarihi Haleb isimli eserini kaleme alırken kırkın üzerinde kaynaktan yararlandığını belirtmiştir. 1056-1086 yılları arasında Selçukluların siyasi ve sosyal durumları hakkında bilgi veren Garsûnnime gibi günümüze ulaşmamış eserleri görmesi nedeniyle de ayrıca önemlidir. Mecmaü'l Ensâb adlı eserin yazarı olan Şebankârâi hakkında bilgi bulunmamaktadır. İlhanlılar ve günümüz İran şehirleri hakkında bilgiler vermesi sebebiyle önemlidir. Reşîdü'd-dîn Fazlullâh Hemedânî, 13. yüzyılın ikinci yarısında Hemedan'da dünyaya gelmiştir. Yahudi bir ailenin çocuğu olan müellif, İlhanlılar döneminde yıldızı parlayan müverrihlerden olmuş, İlhanlı yönetimde yer almasının yanında devlet aristokrasisi ile de akrabalık bağı kurmuştur. Câmî'üt-Tevârîh isimli eseri, genel dünya tarihi olarak kabul edilmiş, birçok kaynaktan yararlanmasını sebebiyle esere önem atfedilmiştir. Vefeyatü'l Âyân isimli eserin müellifi olan İbn Hallikan, 13. yüzyılın ilk çeyreğinde Erbil'de dünyaya gelmiştir. Eserinde en çok faydalandığı ve yardımını gördüğü kişiler

birebir irtibatının olduğu İbnü'l Esîr ve İbn Şeddad'dır. Mîrhând, 15. yüzyılın ikinci çeyreğinde Belh'de dünyaya gelmiştir. Târih-i Ravzatu's Safâ isimli eseri geç dönem kaleme alınmış olsa da Meliknâme'den yararlanma sebebiyle önemlidir ve dünya tarihi niteliğindedir. Mîrhând'ın torunu olan Hândmîr, 15 yüzyılın son çeyreğinde dünyaya gelmiş, Habîbü's Siyer isimli eseri kaleme almıştır. Meliknâme'yi gördüğünü söyleyen son isim olan Mîrhând'ın torunu olması nedeniyle bizim için önemlidir. 15. yüzyıl tarihçisi olan Yazıcızâde Ali, Tevârih-i Âl-i Selçuk isimli eseri II. Murat'ın isteği üzerine yazmaya başlamış, umumi Farsça eserlerle birlikte Oğuznâmelerden istifade etmiştir. 16. yüzyıl tarihçilerinden kabul edilen Ahmed b. Mahmud, Selçuknâme'yi kaleme alırken yararlandığı başlıca kaynaklar Hüseyni'nin Ahbârü'l Ümera ve Padişâhân-ı Selcûki ile Abû'l-Farac'ın Abû'l-Farac Tarihi isimli eseridir. 17. yüzyıl tarihçilerinden olan Ebu'l-Gazi Bahadır Han'ın Şerece-i Terâkime adlı eserini kaleme alırken başlıca yararlandığı kaynak, Reşîdü'd-dîn Fazlullâh'ın Câmi'üt-Tevârih isimli eseri olmuştur.

Selçuk Bey'in Babasının İsmi Meselesi

Kaynaklar; Selçuk Bey'in babası hakkında farklı isimler ve bilgiler sunmaktadırlar. Eserlerinde kayıp olan Meliknâme'den yararlandıklarını söyleyen Âbu'l-Farac ve Mîrhând dahi farklı isimler zikretmişlerdir. Âbu'l-Farac Abû'l-Farac Tarihi (Abû'l-Farac, 1999, C. 1, s. 292), İbnü'l-Esîr el-Cezerî El Kâmil Fî't-Târih,¹ İbnü'l Adîm Bugyetü't-taleb fi Tarihi Haleb (İbnü'l-Adîm, 1989, s. 10) ve Beyhâki Târih-i Beyhâk (İbn Funduk, 1385, s. 71) isimli eserinde Selçuk Bey'in babası olarak Tukak (تقاق) adını verirken; Mîrhând Târih-i Ravzatu's Safâ (Mîrhând, 1380, C. 6, s. 3121), İbn Hallikan Vefeyatü'l Âyân (İbn Hallikan, 1948, C. 4, s. 158) ve Hândmîr Habîbü's Siyer isimli eserinde onu Dukak (دقاق) olarak adlandırmışlardır (Hândmîr, 1380, C. 2, s. 45). Söz konusu ismi Hüseyni Ahbârü'l Ümera ve Padişâhân-ı Selcûki isimli eserinde Yakak (يقاق) (Hüseyni, 1380, s. 35),

¹ (İbnü'l Esîr el-Cezerî, 1987, C. 8, s. 237). Eserin Türkçe tercümesinde sanıyoruz ki yanlışlık gereği Dukak (دقاق) olarak verilmiştir. Bkz. (İbnü'l-Esîr, 1987, C. 9, s. 362). Genel olarak İbnü'l Esir el-Cezerî'ye atıfta bulunan Nüveyrî, Nihâyetü'l Ereb fi Fünûnî'l Edeb isimli eserinde Selçuk'un üst şeceresi olarak Dukak ismini vermiş, manasının Yukak olduğunu aktarmıştır. Yakın dönem kaynaklarında geçmeyen bir ifade olan Yukak'ın nereden alındığı veya manasının neye göre verildiği malûm değildir. Güvenilir müelliflerden kabul edilen Nüveyrî, maalesef ki bu bahiste titiz davranmamıştır. Bu sebeple araştırmamızın devamında da verdiği bilgilerin güvenilir ve özgün olmadığı kabul edilerek atıfta bulunulmamıştır. Ayrıca, on birinci dipnotta da belirttiğimiz gibi Dukak'ın lakabı hususunda İbnü'l Esir el-Cezerî'nin hatasına düşerek قوس الحديد yerine قوس الحديد kelimesini zikretmiştir. (Nüveyrî, 2004, C. 26/27, s. 154).

Ahmed b. Mahmud ise Selçuknâme'sinde Dokak olarak zikretmişlerdir (Ahmed Bin Mahmud, 2011, s. 21).²

Harf farklılıklarından meydana gelen bu durumun yanı sıra Zâhirüddin Nişaburi'nin Selçuknâme,³ Yazıcızâde Ali'nin Tevârîh-i Âl-i Selçuk (Yazıcızâde Ali, 2009, s. 37), Şebankârâi'nin Mecmaü'l Ensâb (Şebankârâi, 1363, s. 96), Yezdi'nin el-Urâza fî'l-Hikâyeti's-Selcûkiyye (Şemseddin Muhammed Yezdi, 1326, s. 17; İbnü'l Nizamü'l Hüseyini el-Yezdi, 1979, s. 20), Kadı Burhâneddîn-i Ânevî'nin Enîsü'l Kulûb (Köprülü, 1943, s. 475)⁴ ve yazarı bilinmeyen Anonim Selçuknâme isimli eserlerde Selçuk'un babası olarak Lokmân ismi verilmiştir (*Târihi'l Selcuk Der Anatoli*, 1377, s. 40). Reşîdü'd-dîn Fazlullâh da Câmî'üt-Tevârîh isimli eserinde Lokmân ismini belirtmekle birlikte onlara Kınık kemiğinden (استخوان قنيق) demektedir (Reşîdü'd-dîn Fazlullâh, 2014, s. 53). Yazıcızâde Ali ise Tevârîh-i Âl-i Selçuk isimli eserinde Lokmân adını zikretmesinin yanında Dakak adını da anmıştır (Yazıcızâde Ali, 2009, s. 38).

Diğer kaynağımız olan Hâce Nizamülmülk'ün Siyâsetnâme adlı eserinde bu isimlerden bahsedilmemekte, Selçuk'un şeceresini açıklanırken “soy olarak ulu Afrasiyab'a kadar mâlum olan bu nesli, diğer meliklerde bulunmayan kerametler ve ululuklar süsler” ifadesi kullanılmaktadır (Nizamülmülk, 1372, s. 13). Yani Afrâsiyâb ismi verilerek Selçuklu ailesinin soyu destansı bir şahsiyet olarak bilinen Alp Er Tunga'ya bağlanılmaktadır. Hamdullah Müftevfi ise Târih-i Güzide isimli

² Ahmed b. Mahmud'un Selçuknâme adlı eserinin orijinalini elde edemememiz sebebiyle Türkçe tercümesinden istifade ettik. Sanıyoruz ki Dukak isminin transkripte edilmesinde bir problem oluşmuş ve Dokak olarak aktarılmıştır. Arap alfabesine göre Dokak ve Dukak aynı şekilde yazılmaktadır. Bu sebeple, bu ismi de Dukak kabul etmemizde bir beis yoktur. (Ahmed Bin Mahmud, 2011, s. 21).

³ (Zâhirüddin Nişâburi, 1390, s. 10). Mezkûr eserin Morton baskısıyla arasında büyük farklılıklar vardır. Morton baskısı, Selçuk'un soy şeceresini açıklarken sadece Lokmân adını anmakla yetinmiştir. Bu durum Tahran baskısında farklı olarak aktarılmış, Lokmân adı anılmakla birlikte üst şeceresi de zikredilmiştir. Tahran baskısına göre Selçuk'un babası olarak zikredilen Lokmân'ın üst soyu Tokşurmuş'a bağlanılmış ve aşağıdaki ilgili kısımda kritiğini yaptığımız gibi soyunun çadır ustalığından geldiği ifade edilmiştir. Zannediyoruz ki, bu ifade Nişâburi'den atıfla Reşîdü'd-dîn Fazlullâh tarafından Câmî'üt-Tevârîh'e alınmış, ondan da Ebu'l-Gazi Bahadır Han'ın Şecere-i Terâkime isimli eserine kaydedilmiştir. Nazarımıza göre üç kaynak da birbirini tekrarlamıştır ve bu soy şeceresi güvenilir değildir. Ayrıca, Zâhirüddin Nişâburi'nin Selçuknâme isimli eserinin Morton baskısının Selçuk'un oğulları bahsinde, Selçuk'un oğlu olarak Yunus ismi zikredilirken, Tahran baskısında Yusuf olarak ifade edilmiştir. Bkz. (Zâhirüddin Nişâburi, 2004, s. 5).

⁴ Mezkûr eseri tercüme ve tetkik eden merhum âlim Fuad Köprülü, Kutalmış'ın Alp Arslan'ın babası olarak gösterilmesi bahsindeki yanlışlık üzerinde durmuştur (Köprülü, 1943, s. 476). Bunun yanı sıra Selçuk'un babası olarak gösterilen ve esere şema olarak da ilave edilen Lokman ismine karşı sessiz kalmış, silsilenamenin tamamıyla yanlış olduğunu belirtmekle yetinmiştir (Köprülü, 1943, s. 477).

eserinde, Siyâsetnâme’de olduğu gibi Selçuk’un neslini Afrâsiyâb’a bağlamakta, ilave olarak da onun Kınık kavminden olduğunu aktarmaktadır (Hamdullah Müftevfi, 1339, s. 326). Hândmîr, Habîbü-s Siyer isimli eserinde Selçuk’un babası olarak Dukak adını zikretmekle birlikte, onun neslinin otuz dört göbek öncesinin Afrâsiyâb’a kadar gittiğini söylemektedir (Hândmîr, 1380, C. 2, s. 48). Dönemin önemli kaynaklarından olan ve Tuğrul Bey döneminde kaleme alınan İbn Hassûl’ün Tafdîl el-Etrâk Ala Sair el-Ecnad isimli meşhur eserinde Dukak adı zikredilmemiş; aksine Dukak’ın başından geçen hadiseler Selçuk’a atfedilerek Sürcûk denilmiş, “Onun nesebinin köle olmuş bir memlûke veya sönük birine bağlanmaması şeref olarak ona yeter” ifadesi kullanılmıştır⁵. Ebu’l-Gazi Bahadır Han, Şecere-i Terâkime adlı eserinde: “Selçuklular Türkmen idi. Kardeşiz deseler de devlete ve halka faydaları dokunmadı. Padişah oluncaya kadar Türkmen’in Kınık soyundanız dediler. Padişah olduktan sonra Afrâsiyab’ın bir oğlu Keyhüsrev’den kaçarak Türkmen’in Kınık soyunun içine gidip, orada büyüyüp, orada kalmıştır. Biz onun oğulları ve Afrâsiyâb’ın neslinden oluyoruz diyerek atalarımızı sayıp otuz beş göbek öte Afrâsiyâb’a kadar götürdüler” demektedir (Ebu’l-Gazi Bahadır Han, 1996, s. 264). Aynı eserde, “Tugurmuş adlı bir kişi vardı. Babasının adı Keranca Hoca idi. Babası Kayı halkından ev ustası yoksul bir adamdı. Bu olaydan birkaç yıl önce, Tugurmuş bir gece yatmıştı. Düşünde göğsünden üç ağacın yeşillenip yükseldiğini, budaklanıp yapraklandığını gördü. Sabah kalkıp Miran Kahin’e gidip bu düşü anlattı. Miran Kahin: Gördüğün bu düşü kimseye anlatma, bu iyi bir düşür dedi. Tugurmuş’un üç oğlu vardı. Her oğlunun başı için Tanrı yoluna bir koyun kesip, pişirip halka dağıttı. Büyük oğlunun adı Tokat, ortancasının adı Tuğrul ve küçüğünün adı Arslan’dı. Kırkut Bey’le akrabaydı. Üçü de nişancı ve cesurdu. Kırkut Bey Tuğrul’u onbeyi yapmıştı. Bu yüzden ona Tuğrul Onbeyi derlerdi” gibi söylemlerde bulunsa da bunun ilmi bir yönü yoktur⁶. Söz konusu rüyanın bir

⁵ (İbn Hassûl, 2011, s. 140). Söz konusu eserin kısmî çevirisi iki kere gerçekleştirilmiştir ve bu çeviriler arasında farklılıklar bulunmaktadır. Biz, Ramazan Şeşen tarafından yapılan Arapça çevirisinin ve Türkçe’ye aktarımını daha başarılı bulmamız sebebiyle mezkûr çeviriden istifade ettik. Arapça aslı ile karşılaştırdığımızda, Şerefeddin Yaltkaya’nın aktarımında bazı problemler olduğunu tespit ettik. Diğer çeviri için bkz. (İbn Hassûl, 1940, s. 31).

⁶ (Ebu’l-Gazi Bahadır Han, 1996, s. 261-262). Aynı soy nesli Câmî’üt-Tevârîh’te de geçmektedir. Kaynak tanıtımı kısmında da bahsettiğimiz üzere, Ebu’l-Gazi Bahadır Han’ın eserinde yararlandığı başlıca kaynak Câmî’üt-Tevârîh’dir. Zannediyoruz ki söz konusu eserden yararlanılması sırasında bazı kısımlarda değişiklikler yaparak aynen almıştır. bkz. “Haber ve sohbet ehline şöyle malumdur ki, Selçuk bin Lokman, Selçuk’un akrabalarından ve Kınık kemiğinden (استخوان قنیق) idi. Türk padişahlarının hargâhtıraşı (خرگاه تراش) olan Kereğüci Hoca’nın (كرکجی خوجه) oğlu Tokşurmuş (طوقشورمیش) soyundan gelen Tuğrul, Kınık urûkundan sultân idi” bkz: (Reşidü’l-d-dîn Fazlullâh, 2014, s. 53). Yukarıda zikrettiğimiz kaynaklardan bazılarında ve geç dönem kaynaklarına dayanarak Selçuklu şeceresinin bazı uzmanlar tarafından çadır ustalığına dayandırılma durumu olsa da tarafımızca bu durum kabul edilebilir değildir (Agacanov, 2002, s. 250). Ayrıca, incelememizin başlangıç aşamasında Şecere-i Terâkime

benzeri de birkaç yüzyıl sonra tekrar karşımıza çıkmaktadır⁷.

Nazarımıza göre yukarda geçen isimlerin birbirinden farklı oluşu birkaç sebepten ileri gelmektedir. Bunlardan ilki Dukak, Tukak, Yakak ve Dokak dörtlüsüdür ki aralarında meydana gelen isim değişikliğinin sebebi 'd'-'t'-'y' (-دقاق-تقاق) harflerinden ötürüdür. Dokak lafzının yukarıda tartışmasını yapmamız sebebiyle burada tekrar değerlendirilmesi gereğini görmüyoruz. Arap alfabesi ile Dokak ve Dukak aynı şekilde yazıldığı için (دقاق) Dokak ismini Dukak olarak kabul ediyoruz. Yakak lafzına gelecek olursak, Hüseyini eserinde bu ismin Türk dilindeki anlamının "Demir Yay" anlamına geldiğini söylemiş ve hataya düşmüştür (Hüseyini, 1380, s. 35). Oysaki bu Dukak'ın isminin anlamı değil lakabıdır. Bu sebeple Hüseyini'nin eserini kaleme alırken titiz davranmadığını ve bilgileri işleminin sorunlu olduğunu kabul ediyor, Yakak ismini reddediyoruz. Diğer taraftan elimizde kalan Dukak ve Tukak isimlerinde bizim için önemli olan ve ismi kabul edilebilir hale getiren durum, Selçuklular'ın tarih sahnesine çıkışını anlatan ve Selçuk öncesi durum hakkında tafsilatlı bilgiler verdiğini düşündüğümüz Meliknâme isimli eserden yararlanıp yararlanmadıklarıdır. Atıfta bulunduğumuz eserlerden yalnızca ikisi Dukak bahsini anlattığı esnada Meliknâme'nin adını anarak atıfta bulunmuş ve bilgilerinin temelini Meliknâme'ye dayandırmıştır. Belki diğer müelliflerden de Meliknâme'yi görenler olmuştur, fakat söz konusu bahiste isimlerini anmamışlardır. Bu sebeple, Dukak bahsinde Meliknâme adını anan Mîrhând'ın Târih-i Ravzatu's Safâ ile Abû'l-Farac'ın Abû'l-Farac Tarihi isimli eserleri bizim için öncelikli hâle gelmektedir. Abû'l-Farac, yukarıda da

isimli eserin eski baskısının elimizde olmaması sebebiyle Selenge Yayınları'ndan çıkan yeni baskısından istifade etmiştik. Fakat Simurg Yayınları'ndan çıkan baskı ile aralarında özel isimlerin aktarımı ve olay örgüsünde meydana gelen küçük değişiklikler tespit ettik. İki yayında oluşan isim aktarımı farklılıklarını eserin aslını göremediğimizden dolayı yorumlayamıyor, bu hususu alan uzmanlarına bırakıyoruz. Simurg Yayınları'ndan çıkan baskıda Tuğurmuş'un büyük oğlunun adı Tokat olarak yazılmışken, Selenge Yayınları'nda Tutat olarak aktarılmıştır. Simurg Yayınları'nda Korkit olarak verilen özel isim, Selenge Yayınları'nda Korkut olarak verilmiştir. (Ebu'l-Gazi Bahadır Han, 2020, s. 56).

⁷ *Osman Gazi, Tanrı'ya yalvardı ve bir lâhza ağladı. Uyku galip oldu. Yattı, uyudu. Osman Gazi'nin ve arkadaşlarının arasında biz aziz şeyh vardı. Hayli kerameti gözükmişti. Bütün halkın ona inancı vardı. Adı dervişti ama dervişlik içinde ve gönülündeydi. Dünyalığı, nimeti, davarı çoktu. Misafirhanesi hiçbir zaman boş kalmazdı. Osman Gazi de zaman zaman gelip bu dervişe konuk olurdu. Osman Gazi uyuyunca rüyasında gördü ki bu azizin koynundan bir ay doğar, gelir. Osman Gazi'nin koynuna girer. Bu ayın Osman Gazi'nin koynuna girdiği demde göbeğinde bir ağaç çıkar. Gölgesi dünyayı tutar. Gölgesinin altında dağlar var. Her dağın dibinde sular çıkar. Bu çıkan sulardan kimi içer, kimi bahçeler sular, kimi çeşmeler akıtır. Osman Gazi uykudan uyandı. Sürdü, geldi. Şeyhe haber verdi. Bunun üzerine şeyh der ki: "Oğul, Osman! Sana müjde olsun ki Hak Teâlâ sana ve nesline padişahlık verdi. Mübarek olsun. Ve benim kızım Malhun Hatun senin helâlin oldu. Hemen nikâh edip kızını Osman Gazi'ye verdi." (Aşıkpaşaoğlu, 2015, s. 19-20).*

zikrettiğimiz üzere 13. yüzyıl tarihçilerindedir. Anadolu coğrafyasında yaşamış, İlhanlılar ile yakın ilişkiler kurmuş bir isimdir ve Yahudi asıllıdır. Eseri bizim için önemli olsa da Dukak bahsinde Meliknâme'ye atıfta bulunurken eserin ismini karıştırarak Mülkname demiştir. Farsça olarak kaleme alınan Meliknâme'nin Arapça tercümesinin de olduğu biliniyor (Özaydın, 2000, s. 92-94). Abû'l-Farac'ın Arapça öğrendiğini bilmemiz sebebiyle sanıyoruz ki bu tercüme nüshadan yararlandı. Fakat Melik (ملك) ve Mülûk (ملوك) isimlerinin okunuşlarını dahi anlayacak vaziyette olmayan müellif, zannediyoruz ki Arap diline pek hâkim bir vaziyette değildi. Bu sebeple de verdiği Tukak ismi bizim için kabul edilebilir durumda değildir. Diğer taraftan İbnü'l Esîr el-Cezerî'nin El Kâmil Fi't-Târih isimli eserinin yararlanılmış olduğumuz Arapça baskısında Meliknâme ismine tesadüf etmemekle birlikte, muâsır bazı tarihçiler tarafından söz konusu eserin müellifinin Meliknâme'den yararlandığı ifade edilmiştir (Özaydın, 2001, s. 281-283). Fakat Meliknâme'nin aslının Farsça olması ve İbnü'l Esîr'in Arapça çevirisinden yararlandığının ifade edilmesi sebebiyle tercüme esnasında bir yanlışlık yapıldığını düşünüyor, verdiği Tukak ismini güvenilir bulmuyoruz. Böylece değerlendirmeye tâbi tutabileceğimiz yalnızca Mîrhând'ın Târih-i Ravzatu's Safâ isimli eseri kalıyor. Mîrhând, yukarıda da zikrettiğimiz üzere 15. yüzyıl tarihçilerindedir. Fakat eserini Farsça olarak kaleme alması; Belh ve Herat gibi İran coğrafyasına yakın bir konumda bulunması, bunun yanı sıra Meliknâme ismini doğru aktarması sebebiyle bizim için dikkat çekicidir. İlaveten devrin ünlü âlimlerinden Ali Şîr Nevâî ile yakın irtibatı bulunması, çevresinin bu âlimlerle örülü olduğunu bu sayede de ilmî meclislerde yer aldığını göstermektedir. Eserinde Dukak bahsini diğer kaynaklara nazaran en tafsilatlı anlatan kişidir ve zannediyoruz ki dönem kaynakları arasında Meliknâme adını anan son kişidir. Bu sebeplerle, Mîrhând'ın Târih-i Ravzatu's Safâ isimli eserini doğru kabul edecek olursak, kendisinin de eserinde zikrettiği gibi Selçuk'un baba adı olarak Dukak ismini kabul etmemizde bir beis olmadığı kanaatini taşımaktayız.

Lokmân ismi; Selçuklu tarihinin önemli sekiz ana kaynağında geçmesine rağmen İslâmî bir ad olması, araştırmamızda yararlandığımız kaynaklarda bu ismin büyük bir din âlimi ve ciddi bir Müslüman olarak gösterilmesi sebebiyle pek de güvenilir değildir.⁸ Lokmân ismini veren kaynaklar genel itibarıyla onu Müslüman olarak kabul etmişler, dini inancına ve takva sahibi oluşuna atıfta bulunmuşlardır. Fakat bizim için ne Selçuk'un baba adı olarak verilen Lokmân ismi ne de Müslüman oluşu kabul edilebilir bir durum değildir. Aşağıda da ifade

⁸ Lokmân ismi ve anlamı için bkz. (Harman, 2003, s. 206-208).

edeceğimiz üzere Selçuklu ailesinde Müslümanlığı ilk kabul eden kişi Dukak'ın oğlu Selçuk'tur. Ayrıca bu kabul ediş durumu dinî sebeplerden değil, Selçuk'un Cend'e gelmesinden sonra gerçekleşen ve bir nevi tutunma olarak kabul edeceğimiz siyasi sebeplerden ileri gelmiştir. Afrâsiyâb meselesine gelince, Türk tarihinin çeşitli dönemlerinde karşımıza çıkan ve Türk hükümdar ailelerinin kendilerini kutsal bir soya veya aileye bağlama geleneğinden başka bir şey değildir.⁹

Selçuk Bey'in babasının adının farklı olarak aktarılmasına rağmen, lâkâbı hususunda kaynaklar hemen hemen aynı fikirdedirler. Ahmed Bin Mahmud "demirden yay" (Ahmed Bin Mahmud, 2011, s. 21), Hüseyni (Keman Âhîn) (Hüseyni, 1380, s. 35),¹⁰ İbnü'l-Esir el-Cezerî (Kavsü'l Hadîd),¹¹ İbnü'l Adîm (İbnü'l-Adîm, 1989, s. 10) ve İbn Hallikan (İbn Hallikan, 1948, C.4, s. 158) "demir yay", Hândmîr "Temir Maliğ" (Hândmîr, 1380, C.2, s. 48),¹² Mîrhând "Temir Yaliğ" (Mîrhând, 1380, C.6, s. 3121)¹³ ismini zikretmişlerdir. Abû'l-Farac ise "Temür-yaliğ" ismini vererek "Demir yay" anlamına geldiğini belirtmiştir (Abû'l-Farac, 1999, C. 1, s. 292).

İslâmi Öğeler

Selçuk Bey'in baba adı olarak Lokmân'ı veren Yazıcızâde Ali; bu ailenin anne tarafı da dâhil olmak üzere Kınık boyunun içerisinde yer aldıklarını, ongunlarının da Çakır kuşu olduğunu ifade etmiştir. Buna ilave olarak Selçuk Bey öncesindeki faaliyetlerine dair bir bilgi vermemiştir. Kalem aldığı dönem sebebiyle de İslâmi motifleri içerisinde barındırmış, ailenin dindar ve ibadet ehli olduğunu aktarmıştır (Yazıcızâde Ali, 2009, s. 38). Yazıcızâde Ali'nin eseri Tevârîh-i Âli Selçuk gibi İslâmi motiflerle bezenmiş olan Anonim Selçuknâme'de de Lokmân'ın; dindar, bilgili, misafirperver, takvâli, âlimlerle ve din büyükleri ile sohbet içerisinde olduğunu söylenmiştir. İlâveten onun soyundan gelenlerin de Müslüman, dindar ve âdil

⁹ "Çingis Han'ın cediti, yüksek Tanrının takdiriyle yaratılmış bir bozkurt idi. Eşi beyaz bir dişi geyik idi." Bkz. Moğolların Gizli Tarihi, çev. Ahmet Temir, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2016, s. 3. "Sultan Korkud, onun babası Mücâhidler sultanı Sultan Beyazid Han Gazi, onun babası Sultan Mehmed Han Gazi, onun babası Murad Han Gazi... onun babası Yan Temür, onun babası Durmuş, onun babası Çin, onun babası Maçin, onun babası Yâfes, onun babası Nuh Aleyhisselâm." bkz. (Aşıkpaşaoğlu, 2015, s. 14-15).

¹⁰ کمان آهنین

¹¹ قوس الحديد Kullandığımız Arapça eserin söz konusu baskısında zannediyoruz ki bir yanlışlık yapılarak قوس الحديد yerine قوس الحديد olarak basılmıştır (İbnü'l Esir el-Cezerî, 1987, C. 8, s. 237).

¹² تمير ماليغ يعنى سخت-temir maliğ یعنی سخت کمان günümüzdeki modern Farsçada zor anlamına gelmektedir. İkinci ve üçüncü anlam olarak da; sıkı, zorlu, çetin gibi kelimeleri karşılamaktadır. کمان ise günümüzde de kullanıldığı üzere yay demektir. Zannediyoruz ki bu ifadeyle Dukak'ın güçlü oluşuna atıfta bulunmaktadır.

¹³ تمير يالغ يعنى سخت کمان

kimseler olduğu ifade edilmiştir. Bu kaynakta dikkat edilmesi gereken husus “Dört kardeşten yirmi dört kardeş çocuğu dünyaya geldi” ifadesiyle yirmi dört Oğuz boyuna gönderme yapmasıdır (*Târihü'l Selçuk Der Anatoli*, 1377, s. 40). Diğer önemli kaynaklarımızdan biri olan Nîşâbûrî'nin Selçuknâmesi; Selçukluların atası olarak Lokmân adını vermiş, onların çok kalabalık bir aile olduğu, sayısız mal-mülk ve donanımlı bir orduya sahip olduklarını bildirmiştir. Lokmân'ın hakkında tafsilatlı bilgi vermeyen bu eser, onların göç hikâyesine dair pasajlar aktarmıştır (Zâhirüddîn Nişâburi, 1390, s. 10). Câmî'üt-Tevârih de Nîşâbûrî'nin verdiği bilgileri tekrarlamıştır (Reşîdü'd-dîn Fazlullâh, 2014, s. 53). Râvendî ise Nîşâbûrî gibi Selçuklu soyunun servetine ve ordusunun kalabalık oluşuna atıfta bulunmuş, kuvvetli ve itibarlı olduklarını aktarmıştır (Râvendî, 1957, C. 1, s. 85). Bundârî, Selçuk soyunun üst şeceresine dair bilgi vermemiş onların kimseye itaat etmediklerini ve şehirlere yanaşmadıklarını bildirmiştir (Bundârî, 1999, s. 10).¹⁴ Şebankârâi de mezkûr kaynaklarda olduğu gibi Selçuk Bey'in üst şeceresi olarak Lokmân adını zikretmiş, asıllarının Türkmen oluşuna ve birçok süreye sahip olduklarına dair atıflarda bulunmuştur (Şebankârâi, 1363, s. 96). el-Urazâ fi'l-Hikâyet'is-Selçûkiyye adlı eserde Lokmân adı zikredilmiş; servetinin yazmakla bitmeyeceği, hayvan sürülerinin, askerlerin ve ordusunun sayısının çok fazla olduğuna dair bilgiler aktarılmıştır (Şemseddin Muhammed Yezdi, 1326, s. 17; İbnü'l Nizamü'l Hüseyni el-Yezdi, 1979, s. 20). İbnü'l-Adîm, Selçuk'un üst şeceresi olarak Tukak adını vermekle birlikte onun aile içerisinde İslâmiyet'i ilk kabul eden kişi olduğunu aktararak hatalı bir ifadede bulunmuştur (İbnü'l-Adîm, 1989, s. 10). Aksarayı ise Müsâmeretü'l Ahbar isimli eserinde, Selçuklu soyunun başlangıcı olarak Selçuk beyi işaret etmiştir. Onun iyi ahlakı ve saf inancıyla tanınan bir kişi olduğunu söylemiştir (Aksarayı, 1362, s. 10). Nazarımıza göre Selçuk'un babası olarak Lokmân'ın kabul edilmesi söz konusu değildir. Çünkü dönem hakkında daha tafsilatlı bilgiler veren ve yazılış yılı itibariyle daha güvenilir olarak kabul ettiğimiz kaynaklarda İslâm inancına veya Lokmân adına rastlamamaktayız. Pek tabii dönemle alakalı bilgi alabildiğimiz kaynak sayımızın azlığı nedeniyle verilen bilgilerin hepsi bizim için oldukça önemlidir. Lâkin bu elde ettiğimiz her bilgiyi kabul edebileceğimiz anlamına gelmemektedir. Sonuç itibariyle isim meselesinde bize göre Lokmân'ın kabul edilmesi mümkün değildir. Meliknâme'den yararlanması ve tafsilatlı bilgiler vermesi nedeniyle Ravzatu's-Safâ'ya atıfta bulunarak Selçuk'un üst şeceresi olarak Dukak ismini kabul ediyoruz.

¹⁴ Zehebî isimli Arap müellif, orta çağ alanında yazmış olduğu ansiklopedi niteliğindeki kıymetli eserinde oldukça tafsilatlı bilgiler vermesine rağmen Selçuklu ailesinin üst şeceresini hususunda suskun kalmış ve Bundari gibi Selçuk'un adını anmakla yetinmiştir (Zehebî, 1993, C. 43, s. 42).

Dukak ve Oğuz Yabgu Devleti

Oğuz Yabgu Devleti'nin varlığı kabul edilmekle birlikte siyasi ve içtimai tarihi hakkında kaynaklarda detaylı bilgi bulunmamaktadır. Oğuzların 10. yüzyılda yaşadığı coğrafyanın sınırları araştırmacılar tarafından çizilmiş; kuzeyinde Kimekler, batısında Hazarlar ve Bulgarlar, doğusunda Karluklar, güneyinde ise İslam topraklarının bulunduğu ifade edilmiştir (Köymen, 2011, C. 1, s. 1). Dukak hakkında en detaylı bilgi Ravzatu's-Safâ'da geçmektedir. Onun; yiğit ve cesaretli olduğu, parlak fikirli ve isabetli görüş sahibi olduğu aktarılmıştır. Söz konusu kaynakta Dukak'ın Hazarlar içerisinde yaşadığı ve Yabguya yakın bir vaziyette olduğu, Yabgunun ona danışmaksızın bir işe kalkışmadığı bildirilmiştir (Mîrhând, 1380, C.6, s. 3121). Avrupalı tarihçiler de bu kaynağa atıfta bulunarak Dukak'ın Hazarlar içerisinde yaşadığı ve yöneticilik yaptığını, bu sebeple de Yahudilik inancına sahip olduğunu söylemektedirler (Dunlop, 2016, s. 278; Peacock, 2020, s. 39). Bize göre bu durum Dukak'ın yukarıdaki kaynakta zikredildiği gibi Selçuklu soyu içerisinde Müslümanlığı ilk kabul eden kişi olarak aktarılması gibi belirsizdir ve kati şartlarla ispatlanması zordur (İbnü'l-Adîm, 1989, s. 10).

Dukak hakkında ilk rivayetler onun Oğuz Yabgusu ile girişmiş olduğu mücadele sebebiyle verilmektedir. Ahmed Bin Mahmud'un Yabguyu nitelerken "*Hitâ ve Çin'de bir şah ve Türkler içinde bir padişah vardı. Kötü huylu ve adı Yabgu idi*" demektedir. Yukarıda da bahsettiğimiz üzere söz konusu kaynağın geç dönemde yazılması ve içerisinde İslâmî öğeler taşıması nedeniyle Yabgu taraftarı değil karşıtı bir tutum sergilemesi oldukça doğaldır. Fakat diğer kaynaklarda karşımıza çıkmayan bilgileri de buradan almak ve araştırmamızda işlemek mecburiyeti taşımaktayız. Ahmed Bin Mahmud, Dukak'ın pehlivanlıkta usta olduğunu ve eşraf tarafından çok saygı duyulan ve sevilen bir serasker olduğunu söylemektedir. Yabgunun işleri tamamen Dukak'a bırakarak bir köşeye çekildiği ve idarenin dizginlerinin onun elinde olduğu sözlerini muteber kabul edecek olursak, Dukak'ın söz konusu devlet teşekkülünde iki numaralı isim olduğunu düşünmemizde bir yanlışlık olmayacaktır. Oğuz Yabgu devletinin işleyiş tarzı ve yönetim anlayışı hakkında bilgimiz olmaması nedeniyle, vezirlik tarzı bir müessesenin oluşumunu da iddia edememekteyiz. Bu sebeple seraskerlik yani Subaşılık makamını elinde bulunduran Dukak'ı, Yabgudan sonra gelen devlet temsilcisi olarak görebiliriz (Ahmed Bin Mahmud, 2011, s. 21). İbnü'l-Esîr, Dukak'ı Oğuz Türklerinin ileri gelenlerinden, emirlerine itaat edilen ve her zaman danışılan kişilerden biri olarak ifade etmiştir (İbnü'l Esîr el-Cezerî, 1987, C.8, s. 237). Dukak'a karşı duyulan bu saygının görevinden mi yoksa karakterinden mi kaynaklı olduğu tartışılabilir. Dönemine göre yüksek ve kuvvetli bir makamı işgal etmiş olsa bile,

karakteri halk tarafından beğenilmeyen bir şahsiyet olsa zannediyoruz ki danışılan kişilerden değil idare edilen kişilerden biri olacaktır. Oğuz Türklerinin ileri gelenlerinden olduğunun aktarılması bahsi yalnızca görevi ile ilgili değil, bunun yanında sevilen ve saygınlığı olan bir kişi olmasından kaynaklı olacaktır diye düşünmekteyiz. Hüseyini, Dukak'ın Türk melikinın hizmetinde olduğunu, oldukça cesur ve ileri görüş sahibi olduğunu söylemektedir. Zikrettiğimiz kaynaklarda olduğu gibi, devlet idaresinin dizginlerinin Dukak'ta olduğunu aktarmaktadır (Hüseyini, 1380, s. 35).

Kaynaklar; Oğuz Yabgusu ile Dukak arasındaki bu güvenilir ve sıkı ilişkinin bozulmasına sebep olarak Yabgunun Türk taifenin üzerine sefere niyetlenmesini göstermektedirler (Mîrhând, 1380, C.6, s. 3121). Bazı kaynaklar ise bu seferin Türk taifesi üzerine değil, İslam taifesi üzerine planlandığını aktarmaktadırlar (Ahmed Bin Mahmud, 2011, s. 21; İbnü'l Esîr, 1987, s. 237; Hüseyini, 1380, s. 35). Nazarımıza göre söz konusu bu iki görüş de hatalıdır. Nedenine gelecek olursak, Selçuklu soyundan İslamiyet'i ilk kabul eden kişi alan uzmanlarının hepsi tarafından da kabul edildiği üzere Selçuk Bey'dir. Bu kabul ediş durumu da uhrevi bir sebepten değil tamamen siyasi nedenlerden ileri gelmiştir. Selçuk ve taifesi Cend'e göçmelerinden sonra; bu havalide tutunmak, komşu Müslüman halk ve devletler ile iyi geçinmek amacıyla İslam inancına geçmişlerdir.¹⁵ Türklük hususuna gelecek olursak; bu dönemde Türkler arasında ırki bakımdan bir beraberlik veya aidiyet durumu yoktur. Düşük de olsa, kaynakların Türk taife olarak nitelediği grup ile Dukak Bey'in akraba olma ihtimali vardır. Aşağıda açıklayacağımız üzere bundan daha ağır olan bir ihtimal daha vardır ki o da Dukak ve Yabgu arasında yaşanan otorite mücadelesidir. Söz konusu grup ister İslam taifesi ister Türk taifesi olarak nitelendirilsin muhtemel çıkış noktası bu olmalıdır. 10. yüzyıl seyyahı İbn Fadlan; seyahatnamesinde gördüklerini aktarmış, dönemin Oğuz Türkleri hakkında da bilgiler vermiştir.¹⁶ Oğuzlar arasında tam bir itaat ve biat kültürünün olmadığını söylemiştir. Bu hususta *"Bazen bir konuda ittifak edip o işi yapmaya karar verirler. İçlerinden en değersiz biri gelir ve bu ittifakı bozabilir"* demektedir (İbn Fadlan, 2015, s. 10). Fakat bahsettiğimiz bu durum seyyahın sözünü ettiği durum ile benzeşmemektedir. Çünkü ittifakı veya planı bozan değersiz veya yönetim tabakasından olmayan biri değil aksine Yabgunun en yakınıdır. Ayrıca seyyahın

¹⁵ "Biz içinde yaşamak istediğimiz bu memleket halkının dinini kabul etmez ve onların törelerine uymazsak bir kimse bize iltifat etmez ve biz tek başımıza yaşamaya mahkûm azınlık halinde kalırız" (Abû'l-Farac, 1999, C. 1, s. 292). "سمع سلجوق الخير فسار بجماعته كلهم و من يطيعه من دار الحرب إلى ديار الإسلام، و سعد بالإيمان و مجاورة المسلمين و ازداد حاله علوا و امرأة و طاعة و أقام بناوخي جند" ابن الأثير، الكامل في التاريخ، س ٢٣٧؛ حسيني، اخبار امراء و پادشاهان سلجوقي، س ٣٥

¹⁶ İbn Fadlan'ın İtil Bulgarları hakkında verdiği geniş malumat için: (Solmaz, 2018)

örneklendirdiği durum muhtemeldir ki birkaç yüzyıl sonra yine karşımıza çıkan ve Türk devlet geleneğinde uygulanan meşveret meclisi ile ilgilidir. Lâkin Yabgu ile Dukak arasında sözlü bir meclis veya kalabalık içerisinde bu hadise gerçekleşmemiş, Dukak Yabgunun yolunu keserek ona şiddetli sözler söylemiş ve fiziki mücadele yaşanmıştır.

Dukak ile Yabgu arasında geçen önce sözlü sonrasında ise fiziki anlaşmazlık kaynaklarda farklı olarak aktarılmaktadır. Ravzatu's-Safâ; Dukak'ın Türk taife üzerine sefer yapılacağını duymasından sonra Yabgunun yolunu keserek ona kaba sözler söylediğini, Yabgunun buna karşılık Dukak'ın yüzüne kılıç darbesi indirdiğini ve kanını akıttığını söylemektedir. Buna karşılık Dukak da Yabguya gürz ile vurmuştur (Mîrhând, 1380, C.6, s. 3121). İbnü'l-Esîr; İslam ülkeleri üzerine sefer yapmayı düşünen Yabgu ile Dukak arasında önce sözlü münakaşanın yaşandığını, sonrasında Yabgunun Dukak'a sert ve kaba sözler söylediğini buna karşılık Dukak'ın Yabguyu önce tokatladığını sonra da başını yardığını söyler (İbnü'l Esîr el-Cezerî, 1987, C.8, s. 237). Ahmed Bin Mahmud da İbnü'l-Esîr gibi İslam ülkeleri tabirini kullanmakla birlikte ondan farklı olarak Dukak'ın Yabguya tokat attığını, sonrasında Yabgu taraftarlarının Dukak'ın etrafını sararak onu öldürmeye çalıştıklarını söyler. Bunun sonucunda başarılı olamayan Yabgu taraftarlarından birkaçı da Dukak tarafından yaralanmıştır (Ahmed Bin Mahmud, 2011, s. 21). Hüseyini, Dukak ve Yabgu arasında geçen fiziki arbedeyi aktarmamakla birlikte Dukak'ın Yabguya tokat attığını, Yabgunun da Dukak'ın hapsedilmesi için emir verdiğini söylemektedir. Kaynağın bir diğer önemli ifadesi, Yabgunun Dukak tarafından kendine karşı muhalefet emareleri sezdiğini bildirmesidir (Hüseyini, 1380, s. 35). İbn Hassûl ise Dukak ile Selçuk'u birbirine karıştırmış, Oğuz Yabgusu ile Dukak arasında yaşanan anlaşmazlığı Selçuk'a atfetmiştir. Diğer kaynaklardan farklı olarak Yabgunun aldığı gürz darbesi ile atından düştüğünü ve yüzükoyun yere kapandığını söylemektedir (İbn Hassûl, 2011, s. 31).

İbnü'l-Esîr bu meseleyi anlatırken Yabgunun adamlarının Dukak'ın etrafını sardığını fakat Dukak'ın taraftar ve adamlarının onu koruduğunu bildiriyor (İbnü'l Esîr el-Cezerî, 1987, C. 8, s. 237). Bu durumdan anlaşılacağı üzere Dukak ve Yabgu arasında yaşanan bu hadisenin tek sebebi sefer durumu değildir. Öncesinde aralarında meydana gelen otorite mücadelesinin de tesiriyle bu durum yakınlarına kadar sıçramış, bu hadisede görüleceği üzere kendi taraftar ve yandaş kitlelerini oluşturmuşlardır. Selçuknâme'de geçen pasaj da bunu desteklemekte, yaşanan bu hadise sonrasında Dukak'ın kendine bağlı kişileri bir araya getirerek durumu anlatmasından sonra, bu kişiler *"Cümlemizin fikri senin fikrine mutabık ve hepimiz*

sana uygunuz. Emrin geçerli ve hükmün bedenimizde kan gibi sâridir. Sen buyur biz edelim, nereye gidelim?" demişlerdir (Ahmed Bin Mahmud, 2011, s. 21).

Dukak ile Yabgu arasında geçen bu sözlü ve fiziki mücadele sonrasında ahalinin ileri gelenlerinden bir meclis toplanarak Yabgunun bu davranışlarını kınamış, Dukak ile barışması gerektiği yönünde telkinde bulunmuşlardır. Dukak bu meclise hitaben bağıarak, Yabgunun davranışlarının yanlış olduğunu kendisinin Türk halklarını ve saltanatı korumak amacıyla ona mani olduğunu, bu nasihatini karşılığını da kılıç ile gördüğünü söylemiştir.¹⁷ Bu meclis girişimlerinde başarılı olmuş, Yabguyu ve Dukak'ı barışmaya razı etmişlerdir. Bu barışma sebebiyle de bir eğlence tertip edilmiş, bunun sonucunda Dukak'ın ünü ve nâmu artmıştır (Mîrhând, 1380, C. 6, s. 3121). Dukak ile Yabgu arasında gerçekleşen bu anlaşmazlık sonrasında da görülmektedir ki Dukak'ın otorite mücadelesi hâli yalnızca kendine yakın yönetici veya söz konusu devlet teşekkülünde ileri gelen kişiler arasında gerçekleşmemiş, Yabgunun en yakınında bulunan ve sözlerine itibar ettiği kişilere değin sirayet etmiştir. Dukak ve Yabgu arasındaki anlaşmazlığın telafi edilmesi meselesinde söz konusu teşekkülün ileri gelenleri Yabguya nasihatle bulunarak barışmaya razı etmişlerdir. Kaynak; "Ordunun komutanları birbirlerine sarılıp baş ve gözlerini öperek Dukak'ı getirdiler" demektedir (Mîrhând, 1380, C. 6, s. 3121). Buradan da anlaşılacağı üzere Yabgunun itibar ettiği ve sözünü dinlediği, meclisine kabul ettiği yöneticileri Yabgu yanlısı bir tavır takınmamışlar aksine Yabgu ile fiziki ve sözlü anlaşmazlık yaşayan Dukak'ın bu hâlini görmezden gelerek Yabgu ile barıştırmaya çalışmışlardır. Burada sorulacak ilk soru devlet yöneticilerinin Yabgu yanlısı bir tavır takınmak varken neden Dukak'ı Yabgu ile barıştırarak Dukak'ın eski pozisyonunu korumak gayreti içine düşmüşleridir. İkincisi de Yabguya karşı sözlü ve fiziki olarak "saygısızlık" yapmış olan Dukak'ın affedilebilmesidir. Birinci sorunun cevabı muhtemeldir ki Dukak, Yabgunun en yakını olan ve meclisinde bulunan yöneticileri kendine cezbetmiş ve Yabguya karşı duyduğu memnuniyetsizlikten haberdar etmiştir. Fakat bu girişimini yalnız başına yapması nedeniyle görülüyor ki bariz bir destek bulamamıştır. Bariz destek bulamamasına rağmen yaşananlardan sonra bu yöneticiler tarafından görmezden de gelinmemiş, barıştırılma gayreti içerisine girilmiştir. İkinci sorunun cevabı da muhtemeldir ki Dukak gözden çıkarılmayacak ve karşısına alınamayacak seviyede bir gücü elinde bulundurmayıdaydı. Aksi halde devlet ricalinin tepe noktasında bulunan bir kişiye

¹⁷ "جرم من پیش از این نیست که بیگو را از فعل شنیع که ضرر آن به جماهیر ترک و مشاهیر ملک می رسید منع کردم و او را از حیف و ظلم که لامحاله میتبع خرابی مملکت و زوال سلطنت است باز داشتم و جواب نصیحت خود شمشیر یافتن" میرخواند، تاریخ روحه الصفا، ج ۶، س ۳۱۲۱.

karşı bu derece hareket etmesi imkânsız olurdu. Yukarıdaki kaynakta da bahsettiğimiz üzere kendi çevresinde Dukak'a biat eden ve yolunda giden kişilerin olduğu açıktır. Bu kişilerden de destek almış, durumu kendi lehine çevirerek Yabgunun otoritesini ve karizmasını zedelemiştir. Yaşanılanlara rağmen ne kendisine ne de yakınlarına karşı bir ceza unsuru uygulanmamış aksine Yabgu ile barıştırılarak halk arasında ünü ve şöhreti artmıştır. Bu hususta akla yatkın olarak gördüğümüz durum, Oğuz Yabgusunun otoritesinin devlet teşekkülünde pek hissedilmediği ve zayıf bir yönetici olduğudur. Çünkü şartlar ne olursa olsun, Dukak ister bir kabile reisi olarak kabul edilsin isterse devlet yönetiminin Yabgudan sonraki ismi olsun yaşanılan bu durum hiçbir şart altında affedilemezdi. Daha açık bir ifadeyle söylemek gerekirse, Yabgunun devlet yönetimindeki kabiliyetsiz ve gevşek hali Dukak tarafından da anlaşılmış böylelikle bir başkaldırı fırsatı elde edilmiştir.

İbn Fadlan Oğuz Türkleri hakkında bilgi verdiği seyahatnamesinde, *“Oğuz Türklerinin hükümdarı Yabgu idi. Bu, hükümdarın ünvanıdır. Oğuzların başına geçen her kişi bu ünvanı alır. Onun vekiline Kûzerkin denir. Yine onlardan her reisin naibine bu ünvan verilir”* demektedir (İbn Fadlan, 2015, s. 16). Yukarıda da zikrettiğimiz üzere Dukak'ın Yabgunun en yakınında bulunduğu ve devletin dizginlerinin onun elinde olduğu bilgisi verilmiştir. Buradan yola çıkarak Dukak'ın belki de devlet idaresinde Kûzerkin makamında oturduğunu söyleyebiliriz. Maalesef ki dönem kaynaklarında devlet mekanizması ile alakalı bilgi bulunmamaktadır ve Yabgu dışındaki yöneticilerin isimleri verilmemektedir. Biz de bu durumdan yola çıkarak bu şekilde bir kanaati edinmemizde bir beis olmadığını düşünmekteyiz. İbn Fadlan'ın *“Türkler iki kısma ayrılır. Bir kısmının beyleri ve hükümdarları vardır. Onlara itaat ederler, emirlerine tâbi olurlar. Bir kısmı ise itaat etmezler. Onlara kimse hâkim olamaz. Bunlar en cesur en yiğit insanlardır”* ifadesi gereğince devlet merkezi dışında yaşayan Türklerin itaat ve bağlılık kültüründen yoksun olduklarını tespit edebiliyoruz (İbn Fadlan, 2015, s. 77). Bu itaatsizlik kültürü muhtemeldir ki dönemin uzak yerleşim bölgelerinde ve devlet hâkimiyetinin hissedilmediği yerleşkelerde yaşanmaktaydı. Çünkü İbn Fadlan seyahatine devam ettiği esnada Oğuz Yabgu Devleti sınırlarında karşısına çıkan ve kendisini korumak amacıyla ona *“Biz Kûzerkin'in dostlarıyız”* ifadesini kullandığı kişiden *“Kûzerkin kim oluyor. Ben Kûzerkin'in sakalına pisleyeyim”* sözünü işitmiştir (İbn Fadlan, 2015, s. 14). Devletin iki numarası olarak karşımıza çıkan Kûzerkinlik makamının saygısız biçimde anılması merkeze uzak bölgelerde pek tabii mümkün olabilirdi. Lâkin merkezî bölgelerde bu oldukça zor bir durumdur. İbn Fadlan'ın verdiği bilgilere dayanarak Oğuz Türklerinin itaatkâr olmadıkları ve devlet mekanizmasını

tanımadıkları Dukak'ın da bu sebeple Yabgu ile münakaşa içerisine girdiği yönündeki düşünceler bu sebeple oldukça zayıf olacaktır. O, anlık bir durum gereğince bu münakaşayı yaşamamış aksine öncesinde bu durum için alt zemin hazırlamıştır.

Dukak'ın ölümünden sonra oğlu olarak karşımıza çıkan Selçuk Bey'in subaşılık makamına getirilmesi ve sonrasında merkezden kovulması durumu da muhtemeldir ki babası Dukak'dan almış olduğu isyan bayrağını devam ettirmesi veya bunun için uygun zaman kollamasından ileri gelmekteydi. Yabgu tarafından bakacak olursak kendisine karşı gelmiş bir yöneticiyi cezalandırmak yerine barışmaya razı olmuştur. Bununla da kalmayarak Dukak'ın ölümünden sonra oğlu Selçuk'u subaşılık yani ordu komutanlığı görevine getirmiştir (İbn Taktaka, 1350, s. 396). Bu makamı anladığımız kadarıyla uzun süre işgal etmeyen Selçuk,¹⁸ kaynağın ifadesi ile Yabgudan müsaade almadan evine girmiş, onun yanına oturmuştur. Selçuk'un meclisten çıkmasından sonra bu durumdan rahatsızlık duyan Yabgunun hatunu *"Bu çocuk için başında böyle küstah olup haddini aşmıştır. Eğer bu durum bir süre daha devam ederse gücünün sebepleri daha da artarsa işin nereye varacağı ortadadır"* demiştir (Mîrhând, 1380, C. 6, s. 3121). Diğer bir kaynakta Yabgu'nun hatunu, *"Bu senin işin iş değil, hareketlerin hareket değildir. Getirdin bir düşman oğlu düşmanı memlekete hâkim ve bütün işlerin üzerine geçirdin. Seçme hakkını eline verip bütün ülkende salâhiyet sahibi kıldın. Bütün asker onun eline bakar, her birisi senden ise ondan fazla korkar. Haberin yok kendi elin ile saltanatına ihtilal ve kudretine son gelmesi yakındır. Selçuk asker ile ittifak edip seni yerinden ayıra, memlekete sahip olup tahta geçip otura. Bilmezlik ile kendi elin ile kendini öldürüp evini yerle bir ediyorsun. Şimdi sana sözün doğrusunu ve kusurunu hep dedim. Bu fitnenin ortadan kaldırılması için sana gerekli ve uygun olan ne eylersen eyleyip Selçuk'u yok etmeye gayret gösterip bu hususta gerçekten çalışmalısın. Neticede senden saltanatın uzaklaşmayıp devletin karar ede. Bu şekilde devletin sona ermesi ve saltanatının yıkılmasını önlemiş olursun"* diyerek konuşmuştur (Ahmed Bin Mahmud, 2011, s. 22). Hüseyini ise bu hususta açık ifadeler kullanarak Yabgu ile hatunu arasında geçen konuşmada, Selçuk'un ivedilikle ortadan kaldırılmasını aksi takdirde Yabgu'yu yerinden ederek mülkünden süreceğinin Yabgunun hatunu tarafından konuşulduğunu ifade etmiştir (Hüseyini, 1380, s. 35).

Hatunu tarafından tesir altında kalan Yabgu, Selçuk'u ortadan kaldırmak fikrindeyken Selçuk kendisine bağlı kişiler ve malları ile birlikte göç etmeye karar kıldı. Burada dikkat edilecek husus göç hikâyesinde Selçuk'un yanında bulunan

¹⁸ Hüseyini'nin ifadesine göre Selçuk, o dönemde bulûğ çağında idi (Hüseyini, 1380, s. 35).

döneme göre azımsanamayacak sayıda hayvan ve eşya oluşudur. Kaynağa göre bu sayı yüz atlı, bin beş yüz deve ve elli bin koyun şeklindedir (Mîrhând, 1380, C. 6, s. 3121). Diğer bir önemli husus da Selçuk'un Yabgunun ve hatununun kendisi hakkındaki pek de müsbet olmayan düşüncelerini ne şekilde öğrendiğidir. Mîrhând ve İbnü'l-Esîr, bu hususta detaylı malumat vermeyerek öğrendiğini söylemekle yetinmişlerdir (Mîrhând, 1380, C. 6, s. 3121; İbnü'l Esîr el-Cezerî, 1987, C. 8, s. 237). İbn Taktaka Selçuk'un bu durumu hissettiğini (İbn Taktaka, 1350, s. 396), Abû'l-Farac Selçuk'a bu durumun gizlice bildirildiğini aktarmıştır (Abû'l-Farac, 1999, C. 1, s. 292). Selçuknâme, Yabgunun Selçuk'a karşı gerçekleştirmek arzusunda olduğu planlarının Yabgunun ileri gelenlerinden ve Selçuk'un dostu olan hâdim tarafından Selçuk'a bildirildiğini ifade etmektedir (Ahmed Bin Mahmud, 2011, s. 23). Hüseyini ise bu hususta diğer kaynaklara nazaran farklı bir bilgi vererek bu konuşmanın Selçuk tarafından işitilebilecek bir yerde cereyan ettiğini söylemektedir (Hüseyini, 1380, s. 35). Râvendî ve Reşîdü'd-dîn Fazlullâh ise alakasız bilgiler vererek söz konusu anlaşmazlık hakkında sessiz kalmışlar, Selçuk'un ve ailesinin otlak yetersizliği sebebiyle göç ettiğini söylemişlerdir (Râvendî, 1957, C. 1, s. 85; Reşîdü'd-dîn Fazlullâh, 2014, s. 54). Nîşâbûrî ve Hamdullah Müftevfi de bu durumu desteklemişlerdir (Zâhirüddîn Nişâburi, 1390, s. 10; Hamdullah Müftevfi, 1339, s. 326). Bize göre burada aktarılan en zayıf durum Selçuk'un göç sebebi olarak otlak yetersizliği sebebinin verilmesidir. Otlak yetersizliği de sebepler arasında yer almış olsa da ilk sebep değildir. Diğer kaynakların da aktardığı üzere Yabgu ile Selçuk'un aralarında meydana gelen sürtüşme ve sonrasında ona karşı hazırlanan plan sebebiyle yerinden ayrılma gereği hissetmiştir. Zikrettiğimiz bazı kaynaklarda Selçuk'un bu durumu haber aldığı söylenmiştir. Selçuknâme de bu hususta Selçuk'un dostu hâdim tarafından uyarıldığını ve belki de canını kurtarması yönünde telkinde bulunduğunu ifade etmiştir. Buradan çıkarılacak düşünce muhtemeldir ki Selçuk bu haberi söylenildiği gibi bu konunun konuşulmasından hemen sonra öğrenmiştir. Bu sebeple de Yabgu'nun aile meclisi ve eşi ile olan konuşmalarına kadar varacak bir istihbarat bilgisine sahip olduğunu söyleyebiliriz. Aksi takdirde haber almaması ve Yabgu'nun Selçuk'a karşı düşündüğü planları uygulaması ve aralarında bir çarpışma yaşanması gerekirdi.

Buradan Dukak'a tekrar dönecek olursak Selçuk'un sahip olduğu nüfus ve zenginliğin kaynağının babasından geldiğine şüphe yoktur. Bu sebeple de Dukak sıradan bir yönetici değildir. Dukak'ın ölümünden sonra da bu gücü kullanan Selçuk belki de bu otorite mücadelesini sürdürmüş, Yabgu'ya karşı kin beslemiştir. Kaynaklarda da babasına atıf yapılması ve düşman oğlu olarak anılması bu zannı

kuvvetlendirmektedir. Selçuk bu kini içinde beslemiş ve zamanından önce ortaya çıkarmıştır. Yabgu'nun hatununun tesirinden sonra kendisine bağlı beyler ile gizlice toplantı organize etmiş, çobanlık etmek bahanesi ile oradan ayrılmıştır (Abû'l-Farac, 1999, C. 1, s. 292). Diğer kaynağa göre de canını kurtarmak arzusu ile oradan kaçmıştır (Hândmîr, 1380, C. 2, s. 48; Mîrhând, 1380, C. 6, s. 3121).

SONUÇ

Yabgu ile Dukak arasında önce sözlü sonrasında ise fiziki olarak meydana gelen çatışma ortamı yukarıda da ifade ettiğimiz gibi dönemin ileri gelenlerinin arabuluculuk faaliyetleri sonucunda giderilmiş, Dukak ile Yabgu barıştırılmıştır. Selçuklu Devleti'nin kurucusu olan Selçuk Bey'in babası ve Selçuklu aile şeceresinin ilk yakın atası olarak kabul ettiğimiz Dukak hakkında bahsettiğimiz pasajlar dışında bilgi bulunmamaktadır. Şimdiye kadar Selçuklu tarihi alanında birçok bilim insanı tarafından Selçuklu Devleti tarihi incelenmiş ve araştırılmıştır. Fakat Dukak bahsi nedendir bilinmez diğer dönemlere nazaran sığ bir vaziyette kalmıştır. Biz bu makalede Selçuklu teşekkülünün bilinen ilk atası olan Dukak Bey hakkında araştırmacıların yararlanabilmesi ve irdeleyebilmesi adına dönem kaynaklarına dayanan bir yazı kaleme aldık. Diğer bilim insanlarının araştırmalarında olduğu gibi bizim araştırmamızın da kesin bir netice veya yargıya ulaşılabilmesini söylemek doğru olmaz. Bu sebeple mâlum dönem bilinmezliğini günümüzde de korumaktadır. Umuyoruz ki dönem hakkında bizleri aydınlatacak ve tartışmalara son verecek olan Meliknâme adlı eser biran evvel bulunur ve söz konusu meseleler aydınlığa kavuşturulur.

EXTENDED SUMMARY

The Seljuks, who came to the stage of history at the beginning of the 11th century, dominated a wide geography from Lake Aral to the Arabian Peninsula, from the Mediterranean to the Caucasus, and took their place among the civilizations that cannot be erased in world history. Seljuks, who were geographically in close contact with different states and nations, became an example model for the Turkish-Islamic states established after them in terms of state governance and administration. They combined the administration form of the old Turkish states with the synthesis of the bureaucratic system of the Islamic states, and they ingeniously used this form of government. However, detailed studies on the distant ancestors of such an important and deep-rooted state in world history have not yet reached the required levels. The first reason for this situation is the lack of resources or the lack of detailed information of the available resources, as the field experts also suggest. Another reason is that the sources are written in many languages and they use very different expressions from each other.

Firstly, we thought that we should start our research by criticizing and promoting the period sources we used in the article. The reason for this is that we want to ensure that field experts or scientists who want to work in the field can easily criticize the resources we use in the study and obtain information about the resources in the introduction. In the second stage, we evaluated the issue of the spelling of the name Tuqaq, which we regard as the father of Seljuk Beg, in Arabic alphabet and its transcription into the Latin alphabet. After this issue, we discussed the reflection of the expression "Iron Bow", which is Tuqaq's nickname, in the sources. Another fact in this part is that we express the mistakes and unreliability of the sources that named Luqman as the father of Seljuk Beg and portrayed him as a devout Muslim. Following the discussion on names, we tried to shed light on his political and social activities by referring to the sources where Tuqaq's name was mentioned. As reflected in the sources of the period, a verbal and physical dispute took place between Tuqaq and Oghuz Yabgu. Despite this conflict, Tuqaq and Oghuz Yabgu were reconciled, and Tuqaq continued to serve as the army commander. After the death of Tuqaq, his son Seljuk Beg took over his father's duty. The situation that we encounter as an element of discussion here is how they could be reconciled despite the fact that a struggle between Tuqaq and Oghuz Yabgu took place, which had reflections on the public and the state administrators, or the pressure that Tuqaq was forced to continue his duty. The second problem is, after the death of Tuqaq was reported in the sources, with what power and authority support his son, who was at the age of adolescence, was appointed to his father's duty. It is highly probable that the group called "Islamic squad" or "Turkish squad", which is shown in the sources as the cause of the deterioration of the relation between Tuqaq and Oghuz Yabgu, was made up of relatives or supporters of Tuqaq. Having a close relationship with the state officials, Tuqaq formed his own supporter group before the dispute with Oghuz Yabgu, and sought support by telling his grudge against Oghuz Yabgu to his immediate circle. As far as we understand, this attempt was not successful and could not find any obvious support. However, Oghuz Yabgu and Tuqaq were persistently agreed to be reconciled by the leading state administrators after the dispute that occurred. As it can be understood from here, Oghuz Yabgu could not establish his authority over the state and kept loose ties with its administrators. However, it is obvious that Tuqaq is also an indisputable military officer. Otherwise, he should have been punished or dismissed as a result of this behavior. Far from being punished, in consequence of this incident, his charisma increased and earned reputation within the state. After him, his son Seljuk Beg was brought to the command of the army.

According to the passages mentioned in the sources, Seljuk Beg could not fulfil this duty for a long time, he was named as "the son of the enemy" with the influence of the wife of Oghuz Yabgu and he adopted an opposing role against the rule of Oghuz Yabgu with his anti-authoritarian activities. Having heard about the trap prepared against him in a short time, Seljuk Beg had to migrate to the city of Cend in case Oghuz Yabgu harmed him and his supporters. About the period, the work named Melik-name, whose name we know but is still lost today, is of primary importance for our research. Although the work is lost, there are some authors who have benefited from it. Some of these authors confused the name of the work, some of them the plot, some of them the name of Tuqaq and gave complex information. We hope that with this study, in which we are in an effort to reveal the scenario that is closest to the truth with a critical analysis, we will have contributed to Seljuk historical research to some extent. Of course, the last word belongs to Melik-name, which is lost today but we hope to be found.

KAYNAKÇA

- Abû'l-Farac, Gregory Bar Hebraeus. (1999). *Abû'l-Farac tarihi* (C. 1) (Doğrul, Ö. R. Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Agacanov, S. G. (2002). *Oğuzlar* (Necef, E. N. & Annaberdiyev, A. Çev.). İstanbul: Selenge Yay.
- Ahmed Bin Mahmud. (2011). *Selçuknâme* (Merçil, E. Haz.). Ankara: Bilge Kültür Sanat Yay.
- Aksarayı. (1362). *Târih-i Selâcik ya müsâmeretü'l-ahbâr ve müsâmeretü'l ahyyar* (Turan, O. Tashih). Tahran: İntişârât-ı Esâtir.
- Aşıkpaşaoğlu (2015). *Âşıkpaşaoğlu tarihi* (Atsız, H. N. Haz.). İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- Bundâri (1999). *Zubdetü'n-nusra va nuhbetü'l-'usra - Irak ve Horasan Selçukluları tarihi* (Burslan, K. Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Dunlop, D. M. (2016). *Hazar Yahudi tarihi* (Ay, Z. Çev.). İstanbul: Selenge Yay.
- Ebu'l-Gazi Bahadır Han (1996). *Şecere-i Terâkime (Türkmenlerin soy kütüğü)* (Ölmez, Z. K. Çev.). Ankara: Simurg Yay.
- Ebu'l-Gazi Bahadır Han (2020). *Şecere-i Terâkime (Türkmenlerin soyağacı)* (Acaroğlu, A. Çev.). İstanbul: Selenge Yay.
- İbn Funduk, E. A. Z. (1385). *Târih-i Beyhâk* (Muhammed Kazvini, Tashih). Tahran: Kitabfuruşi Feruği.
- Hâce Nizamülmülk (1372). *Siyasetnâme (siyerü'l mülük)* (Dark, H. Tashih). Tahran: Şirket-i İntişârât-ı İlmi ve Ferhengi.
- Müftevî, H. (1339). *Târih-i güzide* (Nevâi, H. Nşr.). Tahran: Müessese-i İntişârât-ı Emir Kebir.
- Hândmîr (1380). *Habîbü's siyer* (Gıyasüddin b. Humameddin el-Hüseyni, Telif). Çap-ı Çaharom Cildi Dövvom, Tahran: İntişârât-ı Heyyam.
- Harman, Ö. F. (2003). Lokman. *İslâm ansiklopedisi* (C. 27, s. 206-208). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Hüseyni (1380). *Ahbârü'l ûmera ve padişâhân-ı Selcûki* (Nureddin, M. Müsehhih & Ruhâli, R. A. Mütercim). Tahran: Sazmân-ı Çap ve İntişârât Vezaret-i Ferheng ve İrşad-ı İslâmî.
- İbn Fadlan (2015). *İbn Fadlan seyahatnamesi* (Şeşen, R. Çev.). İstanbul: Yeditepe Yay.
- İbn Hallikan (1948). *Vefeyatü'l âyân* (C. 4) (Abdülhamîd, M. Tashih). Kahire.
- İbn Hassûl (1940). *Tafdîl el-Etrâk ala sair el-ecnad* (Yaltkaya, Ş. Çev.). Belleten 14-15'den ayrı basım, İstanbul: Maarif Matbaası.
- İbn Hassûl (2011). İbn Hassûl ve "tafdîl el-Etrâk ala sair el-ecnad" Adlı Risalenin Tercümesi. (Şeşen, R. Çev.). *Tarih Dergisi*, 38, 119-142.
- İbn Taktaka, M. A. T. (1350). *Târih-i fahrî der âdâb-ı mülkdâri ve devletha-i İslâmi* (Gelpaygani, M.V. Tashih). Tahran: Şirket-i İntişârât-ı İlmi ve Ferhengi.
- İbnü'l Esîr el- Cezerî (1987). *el kâmil fi't-târih* (C. 8) (İzzeddin Ebü'l-Hasan İzzeddîn Ali b. Ebü'l Kerim Muhammed b. Muhammed Abdülkerim b. Abdülvâhid eş-Şeybânî. Telif). Lübnan: el-Dârü'l Kutubü'l İlmiyye.
- İbnü'l Nizamü'l Hüseyni el-Yezdi (1979). *el-urazâ fi'l-hikâyet'is-Selcûkiyye* (Hüseyn E. & Hâsâni, A. M. Thk.). Bağdat: Metbe Câmietü'l Bağdat.

- İbnü'l-Adîm (1989). *Buġyetü't-taleb fi tarihi Haleb* (Sevim, A. Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- İbnü'l-Esîr (1987). *el kâmil fi't-tarih* (C. 9) (Özaydın, A. Çev.). İstanbul: Bahar Yay.
- Köprülü, M. F. (1943). Anadolu Selçuklu tarihinin yerli kaynakları. *Belleten* S. 27'den ayrışması. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Köymen, M. A. (2011). *Büyük Selçuklu imparatorluğu tarihi* (C.1). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Mîrhând (1380). *Târih-i ravzatu's safâ* (Cild-i Şeşom Çap-ı Evvel). (Kıyanfer, C. Tashih), Tahran: İntişârât-ı Esâtir.
- Moğolların gizli tarihi* (2016). (Temir, A. Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Şebankârî, M. A. M. (1363). *Mecmaü'l ensâb* (Muhaddîs, M. H. Tashih). Tahran: Müessesesi-İ İntişârât-ı Emir Kebîr.
- Nüveyrî, Ş. A. A. (2004). *Nihâyetü'l ereb fi fünûni'l edeb* (C. 26/27) (Kameyhe, M. Thk.). Beyrut: el-Dârü'l Kutübü'l İlmiyye.
- Özaydın, A. (2000). İbnü'l İbrî. *İslâm Ansiklopedisi* (C. 21, s. 92-94). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Özaydın, A. (2001). el-Kâmil. *İslâm Ansiklopedisi* (C. 24, s. 281-283). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Özgüdenli, O. G. (2013). Zâhîrüddîn-i Nîşâbûrî. *İslâm Ansiklopedisi* (C. 44, s. 102-103). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Peacock, A. C. S. (2020). *Selçuklu Devleti'nin kuruluşu (yeni bir yorum)* (Rona, Z. Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yay.
- Râvendî. (1957). *Râhat-üs-sudûr ve âyet-üs-sürûr* (C. 1). (Ateş, A. Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Reşîdü'd-dîn Fazlullâh (2014). *Câmi'üt-tevârih* (Göksu, E. & Güneş, H. H. Çev.). İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yay.
- Solmaz, S. (2018). *İbn Fazlan seyahatnâmesine'ne göre İtil Bulgarları*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Yezdi, Ş. M. (1326). *el-urâza fi'l-hikâyeti's-Selcûkiyye*, Kahire.
- Târihü'l Selcuk der Anatoli* (1377). (Celali, N. Tashih ve Teliġât). Tahran: Miras- Mektub.
- Yazıcızâde Ali (2009). *Tevârih-i âl-i Selçuk* (Bakır, A. Haz.). İstanbul: Çamlıca Yay.
- Nîşâburi, Z. (1390). *Selçuknâme* (Afşar, M. İ. & Ramazânî, M. Tashih). Tahran: İntişârât-ı Esâtir.
- Nîşâbûrî, Z. (2004). *Selçukname* (Morton, A. H. Nşr.). Berlin.
- Zehebî, O. T. (1993). *Târihu'l İslâm ve vefeyatü'l meşahir ve'l-a'lâm* (C. 43) (Tedmüri, Ö. A. Thk). Beyrut: Darü'l Kitâbü'l-Arabî.